

Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник подолання конфліктних форм поведінки / Л.О. Коберник // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. - №17. – Ч.І. – С. 175-180.

175

Постановка проблеми. Сьогодні зайве доводити, що наука, пов'язана з вивченням конфліктів, має право на існування. В Україні, як і в інших країнах посттоталітарного простору, суспільство виявилось невідповідним до такої важливої проблематики, як “конфлікт – феномен суспільного розвитку”. Орієнтація на “безконфліктний” розвиток суспільства робила проблематику конфліктів неперспективною. Сучасний світ є досить стрімким, йому притаманні швидкий темп, ритм, чіткість – провідні критерії нашого часу. Впродовж свого життя людина має стати в міру гнучкою, витривалою, щоб зуміти вижити в цьому насиченому конфліктами світі. Конфлікти, як реальність сьогодення, займають значну частину нашого життя, а отже, потрібно якомога раніше здобути знання про закони конфліктної взаємодії, навчитися керувати конфліктом, зробити його конструктивним, сформувати у собі здатність володіти своїми емоціями, які б перестали руйнувати наш внутрішній і зовнішній світ. Там, де є людина, завжди є конфлікти, тому що вони – постійні супутники буття і суспільного розвитку.

Таким чином, проблема конфлікту й захисту від нього є однією з актуальних проблем часу, її вирішення потребує не тільки певних знань, а й бажання самих людей безконфліктно вирішувати суперечки.

Проблему конфлікту вивчали дослідники А.Адлер, А.Басс, Е.Берн, П.Блонский, Л.Виготський, М.Дойч, П.Завгородній, У.Клар, Р.Мей, А.Смірнов, Ф.Хайдер, К.Хорні, З.Фрейд, К.Юнг. На сучасному етапі над її

176

розв'язанням працюють такі науковці, як О.Анцупов, Н.Грішина, С.Ємельянов, Г.Ложкін, М. Пірен, Н. Пов'якель, О.Шипілов.

Одним із факторів впливу на становлення і розвиток конфліктних форм поведінки особистості виступає система її ціннісних орієнтацій. Адже саме на основі цінностей формується ставлення людини до світу, де ціннісні орієнтації виступають своєрідною призмою, через яку особистість дивиться на світ та сприймає його. Цінності, як самостійні утворення, визначають програму поведінки, забезпечують інтеграцію суспільства, допомагають індивідам здійснювати вибір своєї поведінки в життєво важливих ситуаціях. Система цінностей складає внутрішній стрижень культури, виступаючи одним з головних мотивів соціальної дії, впливає на соціальні потреби та інтереси [6].

Проблемі цінностей та ціннісних орієнтацій на сучасному етапі присвячується багато наукових праць (І.Бех, М.Боришевський, І.Кононов, Н.Малько, В.Тугарінов та ін.). Останнім часом з'явилася низка дисертаційних досліджень, в яких висвітлюються питання формування ціннісних орієнтацій студентів (О.Антонова, Н.Максимчук, О.Научитель тощо).

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що поза увагою вчених залишається дослідження ціннісних орієнтацій як чинника виникнення конфліктних форм поведінки та як засобу їх подолання.

При поясненні активності і спрямованості дій опонентів у конфлікті мова завжди йде про мотиви, цілі, інтереси, цінності, потреби окремих осіб, соціальних груп, держав або їхніх співтовариств.

Мотиви в конфлікті – це спонукання до вступу в конфлікт, пов'язані з задоволенням потреб опонента, сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають конфліктну активність суб'єкта. У конфлікті часто складно виявити справжні мотиви опонентів, тому що вони в більшості випадків їх приховують.

Аналіз причин поведінки сторін у конфліктах показує, що вони зводяться до прагнення задовольнити свої інтереси. Адже інтереси опонента виступають усвідомленими потребами, що забезпечують його спрямованість на об'єкт конфлікту і сприяють реалізації його конфліктної поведінки.

Близькі до інтересів опонентів і цінності, які вони можуть відстоювати в конфлікті. Це можуть бути:

- 1) загальнолюдські цінності (наприклад, істинність судження, ідеї, справедливість рішення);
- 2) цінності, виражені в якомусь конкретному досягненні культури;
- 3) особистісні цінності (почуття власної гідності, честь, самооцінка і т.д.).

Мотиви особистості, групи не виникають самі по собі і часто визначаються ситуацією, умовами, у яких вона знаходиться. Найчастіше соціально-дезорганізуючі процеси, які протікають у суспільстві, деформують суспільну свідомість, яка реалізується і переломлюється через потреби, інтереси і також через цілі, вчинки та дії конкретних людей і груп [1].

Ціннісні орієнтації впливають на розвиток внутрішньоособистісного конфлікту.

В останні роки ХХ століття внутрішньоособистісний конфлікт активно вивчається Ф.Василюком, Н.Пов'якель, В.Семіченко, Т.Титаренко, Ю.Юрловим. Так, Ф.Василюк розглядає внутрішній конфлікт як один із видів критичних життєвих ситуацій (поряд зі стресом, фрустрацією і кризою). Конфлікт виникає в результаті зіткнення двох внутрішніх спонукань, відбитих у свідомості у вигляді самостійних

цінностей. Внутрішній конфлікт протікає у формі особливого „ціннісного переживання”. Показником внутрішньоособистісного конфлікту є сумнів у справжній цінності мотивів і принципів, якими керувався в житті суб'єкт [3].

Основою внутрішньоособистісних конфліктів є ціннісно-мотиваційна сфера особистості. З цією найважливішою сферою психіки людини пов'язана її внутрішня конфліктність, тому що саме вона відбиває різноманітні зв'язки і відносини особистості з навколишнім середовищем. Виходячи з цього, виділяють наступні основні структурні компоненти внутрішнього світу

особистості, що вступають у конфлікт:

- мотиви, які відображають прагнення особистості різного рівня (потреби, інтереси, бажання, потяги і т.д.). Вони можуть бути виражені поняттям „хочу” („я хочу”);

- цінності, які втілюють у собі суспільні норми і виступають, завдяки цьому, як еталони належного. Ми маємо на увазі особистісні цінності, прийняті людиною, а також ті, які не приймаються нею, але в силу їх суспільної або іншої значимості особистість змушена слідувати ним. Тому вони позначаються як „треба” („я повинен”);

- самооцінка, обумовлена як самоцінність себе для себе, оцінка особистістю своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Будучи вираженням рівня домагань особистості, самооцінка виступає своєрідним чинником її активності, поведінки. Виражається як „можу” або „не можу” („я є”) [1].

Як наслідок, конфлікти, які спричиненні ціннісними орієнтаціями особистості, можуть мати позитивні і негативні наслідки. Такі конфлікти можуть бути конструктивними (продуктивними, оптимальними) і деструктивними (руйнують особистісні структури людини).

Оптимальний внутрішньоособистісний конфлікт розглядається як основа морального розвитку. В основі здійснення морального вчинку знаходиться „хвора совість”, що спонукує людину діяти всупереч власній вигоді і підніматися до вищих моральних цінностей.

Невідповідність між ціннісними орієнтаціями та поведінкою людини може призвести до втрати впевненості людини у своїх силах, формування стійкого комплексу неповноцінності, а іноді – і до втрати сенсу життя. Як правило, може відбутися деструкція існуючих міжособистісних стосунків у родині, на роботі. Вони можуть бути причиною підвищеної агресивності, тривожності, дратівливості в спілкуванні [7].

Метою статті є дослідження ціннісних орієнтацій як чинника подолання

конфліктних форм поведінки в юнацькому віці.

Методи дослідження: дослідження проводилось на студентах Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, загальна вибірка становила 70 осіб. Для реалізації поставленої мети ми використовували комплекс тестових методик: діагностика стилю взаємодії в конфліктних ситуаціях К.Томаса, оцінка рівня конфліктності особистості, діагностика агресивності у фруструючих ситуаціях А.Басса і А.Дарки, діагностика ціннісних орієнтацій М.Рокича (адаптована Б.Кругловим).

Результати та їх обговорення. Аналіз результатів дослідження свідчить, що студенти не однаково оцінюють запропоновані цінності. Для одних усі цінності здаються однаково значущими, для інших мають різну важливість, що дозволяє їм диференціювати цінності, тобто виділяти ті з них, які є головними або другорядними цілями життя. Це дає можливість говорити про те, що одні студенти мають диференційовану структуру цінностей, а інші всі цінності сприймають як однаково важливі, що свідчить про відсутність у них диференційованої структури ціннісних орієнтацій. Вони поки що не усвідомили свою життєву позицію, не визначили чітко свого особистого ставлення до цінностей навколишнього світу. Це дозволяє охарактеризувати рівень їх особистісної зрілості як не цілком відповідний віковому і соціальному критеріям розвитку.

З діаграми видно (рис. 1), що сфери значущості та її реалізації (смыслу і психологічної реалізації) знаходяться на різних, але взаємопов'язаних площинах. Ціннісні орієнтації є внутрішньосуперечливим утворенням, в якому найбільш важливі життєві цінності виявляються найменш доступними. Така неузгодженість між смыслом і психологічною реалізацією є невід'ємною частиною ціннісно-смыслової сфери студентської молоді. Також це призводить до внутрішньоособистісних конфліктів та протиріч.

Аналіз даних, які подані на діаграмі, показує, що професійно значущі фактори (впевненість в собі, цікава робота, пізнання, творчість) групуються в

студентів у шкалу значущості після цінностей особистого життя. Відзначено, що групування цих цілей відсутнє в шкалі оцінки ними міри реалізованості. Це є свідченням недостатньої сформованості в них професійно значущих ціннісних орієнтацій як наслідок недостатнього впливу на їх формування з боку соціального оточення. Професійна підготовка вимагає вмілого управління розвитком ціннісних орієнтацій студентів.

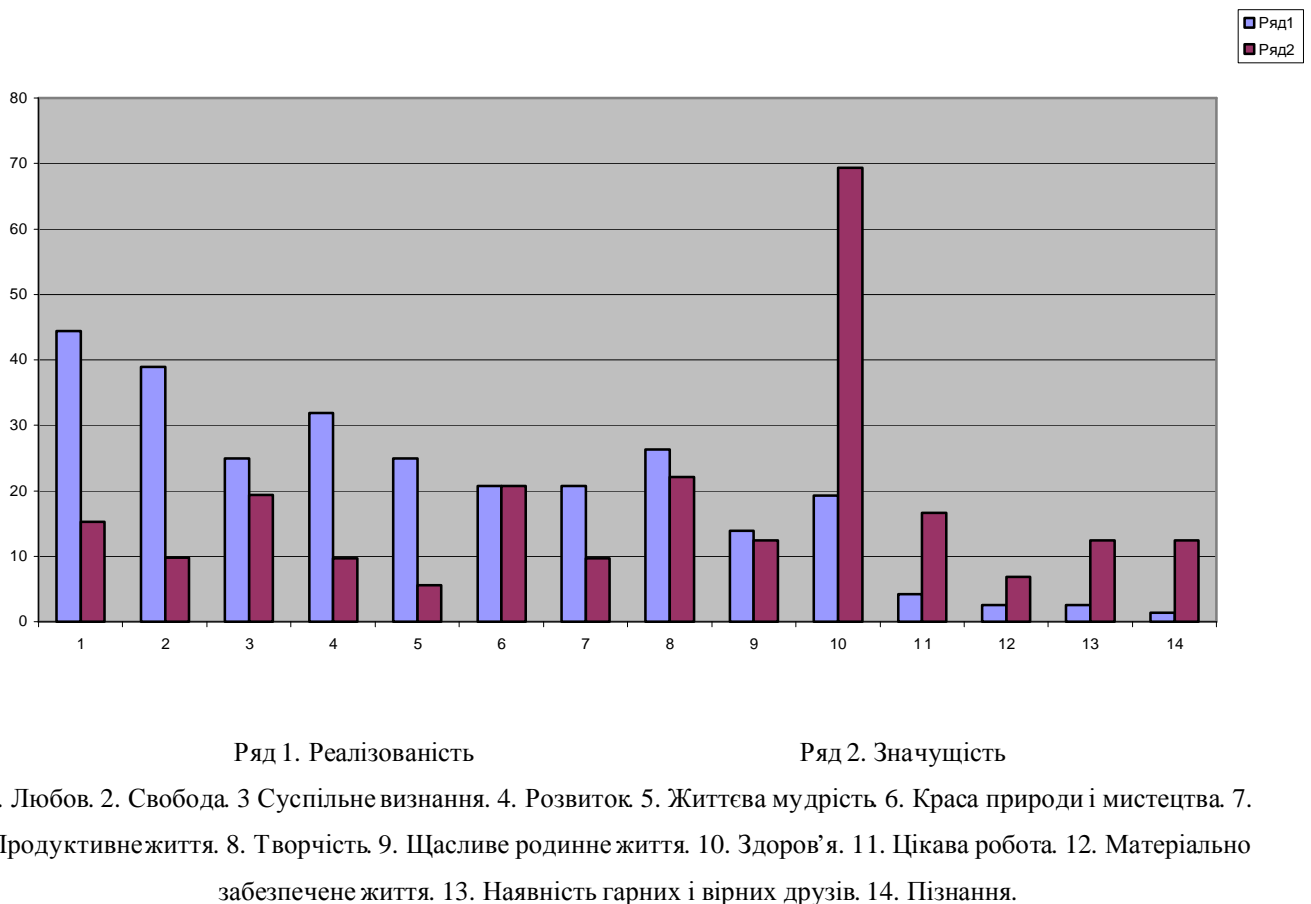

Рис. 1. Співвідношення розривності між значущістю та її реалізацією за показниками сформованості ціннісних орієнтацій студентів на етапі констатувального дослідження.

Оскільки ціннісні орієнтації можуть виступати причиною розвитку конфліктних форм поведінки, то стає очевидним і те, що вони можуть бути

критерієм для подолання такої поведінки у особистості юнацького віку.

На основі результатів констатувального етапу дослідження нами було відібрано студентів, показники яких перевищували норму. Загальна кількість таких становила 40 осіб. Їх поділили на дві експериментальні та дві контрольні групи по 10 осіб, при цьому всі групи були рівнозначними за показниками дослідження. В експериментальних групах проводились психокорекційні та розвивальні заняття, спрямовані на переоцінку системи ціннісних орієнтацій у житті та майбутній професійній діяльності студентів. Після проведення цих занять в експериментальних та контрольних групах проводилась повторна діагностика за тими методиками, які використовувались і під час діагностичного етапу, з метою констатації змін та перевірки ефективності запропонованої нами корекційної програми.

Отримані дані свідчать про підвищення значущості для студентів таких цінностей, як активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя), пізнання (можливість розширення свого кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток), розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалення), творчість (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей), свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках).

Здобуті нами результати дослідження свідчать, що у студентів контрольних та експериментальних груп різною мірою сформоване уміння диференціювати цінності. Серед студентів експериментальних груп збільшилась кількість тих, кому властива висока диференційованість структури ціннісних орієнтацій (58 %). На відміну від цього, лише у 36 % студентів контрольних груп виявлено достатній рівень диференційованості структури ціннісних орієнтацій.

Що стосується конфліктних форм поведінки (методика діагностики агресивності у фруструючих ситуаціях А.Басса і А.Дарки), то тут теж відбулися суттєві зміни, які зображені в таблиці 1.

Динаміка конфліктних форм поведінки студентів
експериментальних груп

Види конфліктної поведінки	1 зріз у %			2 зріз у %		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Фізична агресія	8,8	36,8	54,4	13	38	49
Непряма агресія	10,3	54,4	35,3	16	51	33
Роздратування	32,4	42,6	25	35,5	44,5	20
Негативізм	14,7	33,8	51,5	19,3	34	46,7
Образа	20,6	33,8	45,6	23	36,2	40,8
Підозрілість	25	35,3	39,7	27	39	34
Вербальна агресія	5,9	25	69,1	9	31	60
Почуття провини	8,8	17,6	73,6	12,4	24,2	63,4

Аналіз результатів свідчить про те, що у студентів відбулися позитивні зміни щодо поведінки. Так, відсоток студентів з високим рівнем фізичної агресії знизився з

180

54,4 % до 49 %, вербальної агресії – з 69,1 % до 60 %, почуття провини – з 73,6 % до 63,4 %, негативізм – з 51,5 % до 46,7%. Це вказує на те, що вони здійснили переоцінку своєї поведінки, усвідомили, що протиріччя та конфліктні ситуації можна вирішувати різними конструктивними шляхами, а то і зовсім уникати. Цьому сприяла також зміна стилю взаємодії: суттєво знизився рівень суперництва з 39,4 % до 31,5 %, а даний стиль тісно пов'язаний з вище зазначеними видами поведінки. Він впливає на їх прояв. Також підвищився рівень співпраці з 9,1 % до 12,5 %.

Висновки. З вище наведених даних дослідження можна зробити

висновок про те, що система ціннісних орієнтацій тісно пов'язана з конфліктними формами поведінки особистості. Рівень значущості цінностей не відповідає їхній реалізації у власному житті, що і призводить до незадоволеності життям та собою. Якщо ціннісна система не відповідає можливостям людини, то в останньої виникає внутрішньоособистісний конфлікт, який руйнує особистість із середини і це відбивається на її взаємостосунках з оточуючими. Як свідчать дані нашого дослідження, найчастіше це проявляється у фізичній та вербальній агресії, у негативізмі до оточуючого середовища. Лише переоцінка ціннісно-мотиваційної сфери та оволодіння знаннями про конфлікт та навичками конструктивно його вирішувати допоможуть особистості подолати ті протиріччя та труднощі, які у неї виникають при взаємодії з іншими людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учеб. для вузов. – СПб.: Питер, 2007. – 496 с.
2. Бубнова С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система // Психол. журнал. – 1999. – № 5. – С. 38-44.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.
4. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. – К.: ВД „Професіонал”, 2007. – С. 122 – 135.
5. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.
6. Пов'якель Н.І., Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації в системі професійного становлення та професійної соціалізації майбутніх психологів. // Зб. наук. праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д.Максименка. Т.IX, част.1. – К., 2007. – С. 334 – 339.
7. Романюк Л.В. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів у навчальному процесі // Дидактика професійної школи. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 48-52.

В даній статті подані результати дослідження ціннісних орієнтацій як чинник подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці, розкриті особливості впливу несформованої системи ціннісних орієнтацій на розвиток особистості.

*В данной статье представлены результаты исследования ценностных ориентаций как фактор преодоления конфликтных форм поведения в юношеском **возрасте**, раскрыты особенности влияния несформированной системы ценностных ориентаций на развитие личности.*